

Politično komuniciranje in konstrukcija družbene stvarnosti

V komunikacijski znanosti je danes živo vprašanje, ali množični mediji izkrivljeno, »popačeno« prikazujejo družbeno stvarnost, ustvarjajo stereotipne »predstave v glavah ljudi« (Lippmann) in tako konstruirajo neko novo stvarnost, ki je dejansko »produkt« politike komunikacijskih organizacij, njihove ideološko-vrednostne naravnosti in programskih ciljev državnih ali političnih projektov.

Odgovori na to vprašanje so različni:

Funkcionalistični teoretiki ugotavljajo, da množični mediji zaradi »eksplozije informacij« v sodobnem svetu selekcionirajo informacije, da dosegajo funkcionalno komuniciranje (Prakke) oziroma morfogenezo sistema (sistemski teoretiki), predvsem pa strukturno spreminjanje (Buckley).

Nekateri komunikologi dokaj pozitivistično naštevajo različne funkcije množičnih medijev: med njimi je prva resda informacijska funkcija (posredovanje informacij o dogodkih in odnosih moči v svetu); zatem pa opredeljujejo tudi korelacijsko funkcijo (interpretacija dogodkov v smislu podpore uveljavljenim normam in centrom oblasti) in mobilizacijsko funkcijo (politične, ekonomske, vojaške, verske in druge kampanje) (McQuail). Slednji že določno kažeta na ideološko-vrednostno in politično »funkcijo« množičnih medijev, s katero mediji etično verificirajo oblast vladajočega razreda, dokazujejo pravilnost politike, pa tudi upravičujejo neenako distribucijo družbene moči, vpliva in ugleda vlade in vladajoče elite.

Kritični komunikologi so še bolj jasno opredelili tezo, da imata informacija in ideologija funkcij stabiliziranja strukture moči, s transnacionalnimi informacijskimi sistemi pa uveljavlja hegemonije in ekspanzije velikih sil. Zavračajo trditev komunikacijskih pragmatikov, da imajo komunikatorji pravico »definirati« stvarnost in dolžnost ustvarjati »nad-ideološko«, »nadstrankarsko«, kozmopolitsko, globalno »podobo« sveta. »Globalni dnevnik« in objektivnost poročanja so gola fikcija in zastiranje dejanskih protislovij in distribucije moči v svetu. Množični mediji opravljajo funkcijo legitimizacije oblasti in pomagajo izvajati oblast (Habermas), reproducirajo kapitalske in mezdne odnose (Holzer), zagotavljajo hegemonijo vladajočega razreda (Gramsci), so temeljna sestavina državnih ideoloških aparatov, pa tudi državnih represivnih aparatov (Althusser).

Nekateri kritiki razkrivajo vlogo političnih, ekonomskih in vojaških elit (Mills, Chasin), razgaljajo »industrijo zavesti« in komunikacijski impe-

rializem (Schiller), v analizo množičnih medijev pa pritegnejo tudi njihovo ideološko-propagandno delovanje kot sestavino specialne vojne.

I

Tako se nam množično medijska konstrukcija družbene realnosti kaže kot zelo kompleksno in multidisciplinarno vprašanje. Naj navedem nekatere bistvene vidike, ki bi jih morali teoretična in empirična analiza tega fenomena vsekakor upoštevati, če ne bi želeli ostati le delni, razkrivati le nekatere pojavne oblike, ne pa socialnega bistva te tako usodne, včasih tragične »funkcije« množičnih medijev. Katere so bistvene redukcije kompleksnosti v analizah?

Prvič, vprašanja o medijski konstrukciji stvarnosti ni moč omejiti samo na odnos množični mediji – stvarnost, podobno kot vprašanja, ali politiki konstruirajo družbeno stvarnost, ni mogoče proučevati samo na relaciji politika-javnost. Že K. Deutsch je v svojem petstopenjskem kaskadnem modelu toka politične komunikacije na zanimiv način vzpostavil hierarhično odvisnost med ekonomsko, politično, množično medijsko, lokalno elito in javnostjo ter korelacijski odnos z družbeno stvarnostjo (prepričljivost politične komunikacije je v korelaciji z ekonomsko stvarnostjo, socialnimi gibanji, štrajki itd.). *Množični mediji ne opravljajo svoje ideološko-politične vloge kot edini dejavnik vpliva, marveč delujejo v spletu različnih družbenih dejavnikov*. Primarni determinanti vpliva in socializacije sta družbenoekonomska in politična struktura (ekonomska in politična dominacija vladajočega razreda), ki zagotavlja delovanje »prepričevalne« komunikacije množičnih medijev; ti pa povratno učinkujejo s svojimi ideološko-vrednostnimi sporočili, političnimi projekti in vzdrževanjem socialnega reda (oblastniški simboli).

Množični mediji opravljajo svojo funkcijo »konstrukcije stvarnosti«, se pravi oblikovanja institucionalne sporočilne strukture komunikacijskega sistema kot sestavima socialnega sistema, mogočne države s svojim ekonomskim političnim in vojaškim ustrojem. Množični mediji so del »državnega ideološkega aparata« (šolski, verski, družinski, pravni, politični, sindikalni, informacijski, kulturni sistemi – Althusser) in skupaj z represivnim državnim aparatom (vlada, administracija, policija, tožilstva, sodišča, zapori, vojska itd.) izvajajo ideološko dominacijo. Ali pri tem in koliko pri tem poljubno rekonstruirajo družbeno stvarnost (minimizirajo družbene konflikte, zastirajo družbeno neenakost, goje domnevo političnega pluralizma, socializirajo konflikte, povečujejo svobodo itd.), je bolj ali manj vprašanje prepričevalne moči medijev in usklajenosti politične komunikacije z družbeno stvarnostjo.

Drugič, vprašanja medijske konstrukcije realnosti in učinkovanja politične komunikacije ni moč omejevati le na nacionalno vlogo medijev v družbenem sistemu, marveč moramo to vlogo povezovati z njihovo transnacionalno vlogo. Komunikacijski sistem neke družbe je mogoče anali-

tično dojeti v smislu sodobne sistemske teorije (Buckley) le v *njegovi odvisnosti in soodvisnosti s svojim okoljem, se pravi, s komunikacijskimi sistemi sosednjih in velikih sistemov*, v kompetitivni situaciji globalnega, planetarnega ideološkopropagandnega in političnega delovanja.

Množični mediji opravljajo svojo funkcijo politične komunikacije in ideološko-vrednostne naravnosti (arbitrarne, ideološko parcialne, skupinske »konstrukcije« stvarnosti) v svetovnih dogajanjih, konfliktnih in vojnah. Naj omenim le nekatere globalne probleme, ki jih »reflektirajo« in na katere vplivajo, »součinkujejo« množični mediji:

a) politična, ideološka in vrednostna konfrontacija dežel z različnimi družbenimi sistemi (ideološkopropagandna kompetitivnost sistemov in konfrontacija velikih sil);

b) enosmerni tok informacij, ki teče od severa proti jugu, kot posledica globokega (in še poglobljajočega se) prepada med razvitimi in nerazvitimi (ekonomska in informacijska neenakost, kulturna penetracija);

c) konfrontacija industrijsko-vojaških kompleksov in blokovnih jedrskih sil, regionalna ali lokalna vojaška konfrontacija, ki sproža izostreno ideološkopropagandno aktivnost med bloki ali državami, pa tudi razne manifestne in latentne oblike psihološke vojne.

Vse to globalno dogajanje zapleta množične medije v ostre planetarne spopade, v poljubna stereotipna slikanja dogajanj, osebnosti in nasprotujočih si družbenih sistemov. Svetovni ali evropski dnevnik, ki se označujejo z »globalnimi«, so globalni samo po distribuciji v vse dele sveta, dejansko pa so skupinski, ideološko parcialni in v funkciji ideološko-politične dominacije.

Tretjič, vprašanja medijske konstrukcije stvarnosti ni moč omejiti na množično komuniciranje niti na komunikacijske (politične) sisteme. Množično komuniciranje je danes samo del *celovite informacijske dejavnosti* in množični mediji delujejo le kot komplementarni del nacionalne in svetovne, transnacionalne produkcije informacij. Ta zajema izredno razvejano in mogočno industrijo-informacij (računalniški in informacijski sistemi), industrijo znanstvene in kulturne informacije (knjige, film, plošče, kasete in videokasete itd.), mamutsko organizacijo za stike z javnostjo in industrijo za ekonomsko propagando, gigantsko informacijsko propagandno dejavnost (manifestno, večji del pa prikrito) za ideološko-propagandno vojno. V razvitem svetu (na primer v ZDA) informacijska dejavnost zaposluje že več kot polovico prebivalstva; zaposlovanje v tej novi »kvartalni« dejavnosti rapidno raste, tako da bo v prihodnjem tisočletju več ljudi zaposlenih v produkciji informacij kot v produkciji blaga.

Množična medijska konstrukcija družbene stvarnosti se tako pojavlja le še kot zapoznel historični fenomen, saj svet dejansko obvladuje gigantska informacijska dejavnost. Analiza mora torej zajemati *konstrukcijo globalne stvarnosti, ki jo »producirâ« celotna informacijska dejavnost*.

Analiza družbene stvarnosti in informacijsko medijske konstrukcije globalne stvarnosti tudi ni moč omejevati samo na ideološko-medijske sestavine, marveč jo moramo teoretično in empirično proučevati v okviru njene materialne eksistence, materialne in tržne produkcije in distribucije sporočil. S tem smo se približali osrednjemu vprašanju, proučevanju soodvisnosti materialnih, tehničnih in produkcijskih dejavnikov množičnih sporočil ter dejavnikov družbene zavesti v zgodovinskem procesu družbenega spreminjanja. Opozoriti moramo, da proučevanje konstrukcije stvarnosti ni moč omejiti niti na abstraktni ideološki redukcionizem družbenih pojavov niti na vulgarnomaterialistični ekonomski determinizem. Če izhajamo iz spoznanja, da ni zavest tista, ki bi opredeljevala življenje, marveč je življenje tisto, ki opredeljuje zavest, tedaj moramo natančneje opredeliti odnose medsebojne odvisnosti. Odnose med materialno in duhovno produkcijo je dejansko mogoče pojasniti le tedaj, če materialno produkcijo jemljemo kot določeno zgodovinsko obliko produkcije in če raziščemo, kako sta družba in odnos človeka do narave utemeljena v tej določeni obliki materialne produkcije, hkrati pa določata način duhovne produkcije. To pomeni, da moramo zgodovinske procese pojmovati kot soodvisnost produkcijskih procesov in odnosov ter družbenih oblik občevanja (Marx, Engels), kot »nujno medsebojno razmerje med strukturo in superstrukturo«, kjer je interakcija recipročna in obstaja kot »stvarni dialektični proces« (Gramsci).

Ne glede na mnoge filozofske digresije in kontroverze glede tega vprašanja pa ostaja temeljno spoznanje, da je treba družbe proučevati celovito, z vidika njihovih zgodovinskih razvojnih teženj in strukturnih sprememb, kot medsebojno prepletanje pogosto protislovnih sestavin materialno-razvojnih determinant in usmerjajoče moči človekove osebnosti. Sodobne družbe bi morali zato proučevati:

a) z vidika tehnično-ekonomskih oblik »metabolizma med človekom in naravo« (Marx), torej vlogo človekovega in družbenega dela pri obvladovanju in preoblikovanju narave, in

b) oblik družbenega organiziranja dela ter političnega konstituiranja družbe.¹

Na temelju teh spoznanj je moč zavriniti vulgarnomarksistično ločitev na ekonomsko bazo in nadgradnjo ter tezo, da je nadgradnja samo »odsev«, refleksija dogajanj v »bazi«. Soodvisnost med družbeno bitjo in zavestjo sta Marx in Engels prikazala s tezo, da je družbena bit »dejanski življenjski proces« *delujočih ljudi* (podčrtal F. V.). Opraviti imamo torej z dejanskim življenjskim procesom zgodovinsko danega človeka, z dejavnimi ljudmi, s celovito pojmovanimi procesi družbene interakcije, ki se odvijajo v celotni družbenoekonomski in družbenopolitični sferi.²

¹ Primerjaj: Eric Hobsbawm, *New Left Review*, cit. po Naši razgledi, *Razgledi po svetu*, 14. september 1984.

² France Vreg, *Javno mnenje in samoupravna demokracija*, Obzorja, Maribor, 1980, str. 49–55.

Pri proučevanju informacijske dejavnosti moramo zato upoštevati dve temeljni skupini dejavnikov, ki določajo njeno naravo:

a) predvsem je tu skupina dejavnikov, ki določajo njegovo ekonomsko in razredno naravo (oblika lastništva), in b) dejavnike, ki določajo način konstituiranja političnih institucij (demokratski ali avtokratski politični sistemi). Ti dejavniki določajo vlogo in funkcijo informacijske (in tudi množično medijske) dejavnosti v družbi in svetu.

Mnogi kritični komunikologi opozarjajo, da se disciplinarno omejeno raziskovanje le redko lahko izogne nevarnosti izključujočega obravnavanja sicer razločljivih, a empirično med seboj povezanih in odvisnih oblik družbene reprodukcije.³ Družbe ne reproducirajo samo materialnih pogojev svoje eksistence, marveč so prisiljene sočasno (kot dialektični proces recipročne interakcije med strukturo in superstrukturo) reproducirati tudi pogoje svoje eksistence na področju idej. Z drugimi besedami, družbeni sistemi morajo reproducirati tudi svojo družbeno zavest. Zato ustvarjajo in ohranjajo integralno ideološke sisteme ter krepijo procese politične socializacije.

Analiza »refleksij« stvarnosti v množičnih medijih in javnem mnenju mora zato zajemati naslednja področja: a) procese družbene produkcije in reprodukcije (kdo razpolaga in upravlja z vrednostjo, ustvarjeno z delavčevim delom), kar pomeni, da moramo celotno informacijsko dejavnost (in tudi množično medijsko) proučevati z vidika konkretne materialne produkcije in distribucije sporočil; b) procese političnega konstituiranja države in oblike državne prisile, ki določajo meje »svobodnosti« komunikacijskih sistemov in njihovo vlogo pri ohranjanju oblasti; c) procese integralnih ideoloških sistemov, oblike primarne, sekundarne in terciarne socializacije, vlogo informacijske dejavnosti pri ohranjanju ideoloških in vrednostnih sistemov določene družbe, še posebej vlogo komunikacijskih in množično komunikacijskih sistemov.

Eksistence ideoloških sistemov ne moremo iskati samo v sferi idej in političnih projektov ali v teoriji, da vladajoči razred obvladuje družbo samo s produkcijo idej. Ideološka dominacija vladajočega razreda je zasidrana v vseh oblikah dominacije države: v upravljanju, kapitalu in delu, v izvajanju oblasti vladajočega razreda, njenem političnem programu in oblikah državne prisile (od cenzure do kazenske prisile). Ideološka dominacija tudi ne živi samo »v sferi duhovne produkcije«, marveč korenini v materialni produkciji in distribuciji informacij in množičnih sporočil.

Med področji *ekonomsko-tehnične, državne in ideološke dominacije ni ločnic*, zato jih je treba teoretično in empirično proučevati kot celovit zgodovinski proces neke družbe. Že George Gerbner je razvil pojem »insitucionalizirane predstave«, (image), ki jo producirajo množični

³ Slavko Splichal, Mlini na eter. Propaganda, reklama in selekcija sporočil v množičnem komuniciranju. Partizanska knjiga, Ljubljana 1984, str. 10.

mediji. Taka predstava vnaprej strukturira svet dogodkov in idej; oblikujejo pa jo politike, predpisi, pravilniki, delovne podmene in vrsta industrijskih, tržnih in organizacijskih odnosov, v katerih delujejo množični mediji. »Položaj, lastninska pravica, cilji in funkcije množičnih medijev v socialnem sistemu izoblikujejo institucionalizirano ‚predstavo‘, ki potem vpliva nazaj na sporočilne sisteme, ti pa oblikujejo strukturo javnih predstav v družbi.«⁴

Tudi drugi opozarjajo, da ne moremo samo v sferi ideološke dominacije najti idej in vrednost, ki neposredno podpirajo in utemeljujejo ekonomsko dominacijo (hierarhijo) in politično prisilo (reprecijo).⁵ Antonio Pasquali pa navaja, da je bistvena razlika med političnim in ekonomskim pritiskom na komunikacijske organizacije, ki vpliva na selekcijo in uporabno vrednost distribuiranih sporočil, ter nadzorom nad celotnim, hierarhiziranim sistemom komuniciranja v dani družbi, ki je vtkan v vse človekove dejavnosti, od distribucije sporočil, znanja, vrednot in vzorcev vedenja do bank podatkov in satelitov.⁶

Göran Therborn ugotavlja, da bi Althusser težko branil (in ne brani več) teoretično pojmovanje koncepta ideološkega državnega aparata, kajti bistveno je razumeti *notranjo povezanost* (podčrtal F. V.) med ideološkim aparatom in državo. Ne gre namreč za nekaj razdvojenega, razločnega; ne gre le za zunanje dejstvo, da državni ideološki aparati temelje na prepričevanju (oblikah socializacije), državni represivni aparati pa na kazenski represiji. Niti ni vsa resnica v tem, da je državni represivni aparat en sam (čeprav izredno razvejan in hierarhiziran), da pripada javni sferi, medtem ko je večina ideoloških aparatov v zasebni lasti. »Ideološki aparati so sestavina organizacija moči v družbi, socialni odnosi moči pa so kondenzirani in kristalizirani v državi sami.«⁷ Družina je opredeljena z državno zakonodajo, šolstvo je sestavni del države, delo in delovne vloge so opredeljene z zakonodajo in sistemom lastništva. Ključni element v tem sistemu so množični mediji, ki so glavni dejavnik ideološkega vpliva.

Vse te institucije ohranjajo, ustvarjajo in krepijo ideologijo vladajočega razreda, medtem ko državni aparat s pravno in kazensko represijo odstrani deviantne, patološke, kritične in inovativne tokove. Tako ideologija omogoča vladajočemu razredu, da izvaja oblast, hkrati pa se kot dominantna ideologija lahko uspešno konfrontira s protiideologijo drugih razredov in socialnih skupin. Ideološki protiparat alternativne komunikacije namreč izraža kritiko vladajočega razreda, se polemično odziva na akcije in ukrepe vlade ter izraža odpor in ideološki diskurz proti vladajoči politični misli in ideologiji.⁸

⁴ George Gerbner, *An Institutional Approach to Mass Communications Research*, Communication: Theory and Research, Illinois 1966, str. 437.

⁵ Slavko Splichal, prav tam, str. 12.

⁶ Antonio Pasquali, *Understanding Communication or the Media? Cultures*, 1979, št. 3, str. 19.

⁷ Göran Therborn, *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, Verso, London 1980, str. 84.

⁸ France Vreg, *Political Communication in Yugoslavia and Global Ideological Systems, Towards Democratic Communication*, Yugoslav Center for Theory and Practice of Self-Management Edvard Kardelj, Ljubljana, 1984.

Kritične teorije so v začetnih analizah prikazovale družbe kot hierarhično, monolitno organizirane sisteme, v katerih imajo množični mediji neomejeno moč vplivanja in kjer državni ideološki in represivni aparati suvereno in rigidno izvajajo totalno ideološko homogenizacijo. Ta teorija bi bila validna za nekatere ekstremno *avtokratske* ali totalitarne sisteme (bodi meščanske ali socialistične), ne more pa vzdržati kritike v primeru večine *demokratskih* meščanskih ali socialističnih sistemov, zlasti pa ne v tistih, kjer dejansko prevladuje politični (večstrankarski) ali mnenjski (samoupravni interesni) pluralizem, kjer se odvija konsenzni model interakcije med vlado in javnostjo in kjer vlade iščejo legitimnost v široki javnosti ljudskih množic.

Zato moramo natančneje opredeliti: a) silnice vpliva na javnost in javno mnenje v posameznih sistemih, distribucijo moči in mehanizme vplivanja na javnost in oblike izvajanja pritiska na množične medije, ter b) distribucijo moči v svetovni javnosti, »mehanizme« vplivanja velikih sil na svetovno javnost, oblike konfrontacije velikih sil in drugih žarišč političnega in komunikacijskega vpliva v svetu.

1. V sleherni družbi se notranja pritoslovja – kot posledica razrednih, socialnih, verskih, nacionalnih, manjšinskih ali drugih nasprotij v družbi – izrazijo tudi v razmerju sil raznih komunikacijskih sistemov. Čeprav je v pluralistični družbi enakomernejša razporeditev komunikacijske moči, se tudi v tej v bistvu kaže temeljna razporeditev: vladajoči razred in stranka (ali koalicija) na oblasti ter »nevladajoči« razred, skupine, manjšine kot politična opozicija. Integralnemu ideološkemu aparatu vladajočega razreda se upira ideološki protiparat alternativne komunikacije. Lahko bi rekli, da je konfrontacija med *dominantnim komunikacijskim sistemom* vladajočega razreda ter alternativnim *protiideološkim komunikacijskim sistemom* antagonističnega razreda, raznih družbenih ali nacionalnih skupin, političnih manjšin ali manjšinskih narodnostnih skupnosti.

Konfrontacija med sistemoma je lahko manifestna in institucionalna (pluralizem diferenciranih množičnih medijev), lahko je neinstitucionalna ali latentna. Konfrontacija se lahko odvija v pluralističnem modelu družbenega sistema, lahko pa je stisnjena v toge okvire elitističnega družbenega ustroja. Konfrontacija se lahko odvija na temelju široke komunikacijske participacije ljudskih množic (participativna oziroma samoupravna demokracija), lahko pa je potisnjena v državne okvire vertikalne komunikacije (pretežno z oblikami aklamacijskega feedbacka).

Komunikacijski sistem vladajočega razreda dominira le na zvezni, federalni ravni države, če si je alternativna protiideologija izborila svoj komunikacijski prostor na regionalni, komunalni ali lokalni ravni. Pogosti so tudi primeri, ko si razred ali skupina pribori oblast in oblikuje vlado, medtem ko množične medije še vedno obvladujejo stranke ali skupine, ki niso na oblasti (množični mediji so lahko v rokah korporacij oziroma v

zasebni lasti; dominantni so lahko tako imenovani »nadstrankarski« dnevniki ali RTV omrežja, ki so dejansko v rokah političnih strank ali interesnih skupin).

Proučevanje komunikacijske konfrontacije v neki družbi mora zato temeljiti na analizi distribucije moči v celovitem spletu dejavnikov. Ti so: država ter njen celoten upravni in represivni aparat; politične stranke in razporeditev političnih sil; parlament, njegova moč in nemoč pri vplivanju na proces odločanja v državi; interesne skupine (kapital), nacionalne in transnacionalne korporacije in njihov vpliv na proces odločanja v sferi dela in politike; in slednjič moč in nemoč množičnih medijev (državnih, strankinih, zasebnih) ter vpliv celotne informacijske dejavnosti.

Vsi ti dejavniki vplivajo na procese odločanja, pa tudi na oblikovanje institucionalizirane podobe stvarnosti (stereotipi v glavah ljudi) in na javno mnenje, ki se v vzratnem procesu pojavlja kot dejavnik vpliva.

Država lahko rigidno nadzira množične medije (fizični pritiski, represivna zakonodaja, cenzura itd.), lahko pa uporabi ekonomske pritiske. Politične stranke lahko uveljavijo politiko stroge medijske politične ali ideološke indoktrinacije. Nacionalne ali transnacionalne korporacije (kot sodobna izvenparlamentarna oblast) lahko izvajajo neposredno ali posredno politične in ekonomske pritiske na komunikacijske organizacije. Pregrade in restrikcije informacijskega toka v raznih deželah so različne, od preprečevanja dostopa k virom informacij do raznih oblik cenzure in represije, od izključevanja javnosti iz procesa odločanja do uveljavljanja raznih oblik državnih, ekonomskih ali vojaških skrivnosti.⁹ Prav te restrikcije *primarno determinirajo stopnjo prikrievanja in izkrivljanja informacij* in so poleg oblik ideološke homogenizacije glavni dejavnik konstrukcije družbene realnosti.

Odperti družbeni sistemi pa svoj vpliv izvajajo v okvirih demokratične doktrine »vladavine ljudstva« ter političnega procesa parlamentarne ali samoupravne demokracije. V nasprotju z državnimi sistemi informiranja z vrha navzdol (vertikalni enosmerni tok) uvajajo oblike demokratične komunikacije (odprtost, dvosmernost, negentropičnost, policentričnost) in oblike podružbljanja množičnih medijev (participacija javnosti, soodločanje delegatov družbenih skupnosti). Pluralistični sistemi omogočajo *institucionalne oblike konfrontacije dominantnega komunikacijskega sistema z alternativnim sistemom* (kot razredno protiideologijo ali kot kritični, inovativni morfogenetični tok). V odprtih sistemih je zaradi pluralistične mnenjske konfrontacije znotraj sistema in zaradi odprtosti sistema v svet (dotok svetovnih informacij na temelju morfogenetične selektivnosti) omogočen mnenjski pluralizem, kar določa večjo stopnjo objektivnosti in zmanjšane možnosti konstrukcije stvarnosti.

Množično medijsko konstrukcijo stvarnosti bi zato morali primarno proučevati z vidika *(ne)enakomerne in (ne)enakopravne distribucije*

⁹ Primerjaj: Many Voices, One World. Unesco, Paris 1980. str. 137-145.

komunikacijske moči v okviru informacijske dejavnosti, zatem z vidika *morfo-genetske odprtosti* sistema v bazen svetovnih informacij, pa z vidika *mnenjskega in interesnega pluralizma* ter stopnje *podružbljenosti* medijev.

Vsi ti dejavniki delujejo kot zapleten, protisloven in celovit proces; vzpostavlja se recipročna interakcija med strukturo in superstrukturo; vse to opredeljuje funkcije množičnih medijev in vpliva na razmerje med informacijsko-interpretacijsko in oblastniško-mobilizacijsko funkcijo medijev. *Opredelitev funkcij prav tako določa stopnjo »konstrukcije« stvarnosti*: stopnjo ideološkosti, stereotipnosti, politične rigidnosti; »odtenke« institucionalizirane podobe stvarnosti, pa tudi strategije ideološko-propagandnih akcij in političnih kampanj.

2. V okviru svetovne družbe in globalne komunikacije obstajajo različne oblike konfrontacij velikih sistemov in različnih globalnih žarišč ekonomske in politične moči (oba velika bloka: ZDA in ZSSR in blokovske države; nove velesile: Kitajska, Japonska in druga središča; ogromen nerazviti »tretji svet«, neuvrščene države itd.). V tem prispevku naj omenim le dva vidika svetovne komunikacijske konfrontacije:

a) konfrontacija dominantnih komunikacijskih sistemov obeh velesil in dežel, ki sodijo v oba sistema (konfrontacija Vzhod-Zahod.¹⁰ Blokovski komunikacijski sistemi pripadajo državam z različnimi družbenimi sistemi (kapitalizem, socializem) in producirajo povsem nasprotne institucionalizirane »podobe« sveta. Ker temeljijo na antagonističnih razrednih nasprotjih, je ideološko-politična konfrontacija izredno zaostrena. Prve strani dnevnikov in glavne vesti elektronskih medijev so posvečene izključno tej konfrontaciji. V svetovni javnosti nenehno odmeva ta blokovska »vojna besed«; pozornost človeštva je usmerjena v oblike zaostrovanja ali popuščanja te ideološko-propagandne konfrontacije, saj sta grožnja jedrske vojne in usoda miru človeštva odvisni predvsem od obeh velesil in zavezniških držav. Stopnja selektivnosti informacij, oblike izkrivljanja, zamolčevanje resnice ali dejstev, točnost, objektivnost in celovitost poročanja so odvisni od ostrine ali »miline« blokovske konfrontacije oziroma od poskusov ustvarjanja medsebojnega sporazumevanja in sodelovanja (konjunktivni in disjunktivni procesi).

Ker sodobna načela preprečevalnega političnega komuniciranja obema stranema v tej konfrontaciji »odsvetujejo« neprepričevalno, diskreditirano črno-belo slikanje, rigidno ideološko stereotipijo, je ideološka konfrontacija »zastrta« s simboliko demokratičnih vrednot in »paradnim«, normativnim slikanjem obeh družbenih sistemov. Konstrukcija realnosti se skriva prav v zamegljevanju razhajanja med normativnim in stvarnim, razhajanja med deklariranimi humanističnimi cilji in prikritimi interesi obeh velesil. Globalni dnevnik in elektronski mediji bi morali videti svojo

¹⁰ Težko pa bi sprejeli Galtungovo elitistično opredelitev hierarhije informacij, ki temelji na objavljanju dogodkov in osebnosti elitnih narodov in ljudstev v smislu njegove teorije o delitvi sveta na center in periferijo. – Glej: Johan Galtung. Towards a New Information/ Communication Order. Referat na mednarodni konferenci LAMCR »Social Communication and Global Problems«, Praga, avgust 1984, str. 3.

funkcijo prav v tem, da prebijajo ideološke in interesne pregrade med različnimi družbenimi sistemi, da s točnim, objektivnim in celovitim poročanjem ustvarjajo empatično interakcijo med sistemi. Mnogi analitiki žal ugotavljajo, da globalni mediji ostajajo idelološko pristranski, da oblikujejo institucionalizirane predstave sveta, vodijo propagandne vojne, namesto da bi prispevali k premagovanju velikih družbenih problemov sveta, k razreševanju konfliktov in popuščanju napetosti.¹¹

b) V okviru globalne družbe obstaja tudi drugačna oblika komunikacijske konfrontacije, ki temelji na razhajanju med razvitimi in deželami v razvoju. To je *konfrontacija dominantnih komunikacijskih sistemov s komunikacijskimi sistemi nerazvitih*, ki temelji na neenakopravni razporeditvi komunikacijskih sredstev in pristranskem sistemu poročanja. Dominacija velikih komunikacijskih sistemov ohranja in krepi enosmernost toka informacij (monopolen položaj velikih agencij), goji elitizem velikih, kulturni etnocentrizem in poraja politično, ekonomsko, kulturno in informacijsko penetracijo v sisteme dežel v razvoju.

Informacijska dominacija razvitih narekuje posebne oblike in kriterije selekcije informacij iz »tretjega sveta«, spodbuja izkrivljanje stvarnosti dežel v razvoju in senzacionalistično, efemerno poročanje (glej De Fleurovo klasifikacijo »nizkega« okusa, ki je pogoj tržnega in finančnega uspeha funkcionalnega sistema). Konstrukcija podobe »tretjega sveta« je mozaik naravnih katastrof, poplav, revščine in umiranja zaradi pomanjkanja hrane, vojaških uporov, ekonomskega nereda, kriminala in nasilja, socialnih in političnih nemirov. MacBrideova komisija navaja tale primer: lakota je proces, toda gladovna stavka je dogodek in novica; poplava je novičarski dogodek, boj za obvladovanje poplave pa je proces, ki nima posebne novičarske vrednosti.¹²

Izkrivljanje stvarnosti ni samo netočno ali neresnično poročanje, ni samo ideološko-politična, subjektivna interpretacija dogodkov, raba stereotipov, žalitev, vojnopropagandno ščuvanje; temu se sodobni mediji izogibajo. Izkrivljanje stvarnosti je predvsem podcenjevanje pomembnih dogodkov, površinsko prikazovanje, neproblemsko poročanje, hierarhično odiranje dogodkov »periferije«, zamlčevanje dogodkov ali socialnih gibanj, polovične resnice, pretiravanja in podobno. Prav to se najbolj dogaja pri poročanju o deželah v razvoju.¹³

3. Posebna vrsta redukcije kompleksnosti je uporaba *elitističnega družbenega modela pri strukturiranju informacij, dogodkov, interpretacij*. »Železni zakon« oligarhije je dosledno uporabljen v hierarhizaciji informacij. Družbena razporeditev na vladajoče in vladane, na državnike in državljane, na vodje strank in članstvo, na voditelje parlamentov in volilce

¹¹ »What a challenge for a truly global newspaper, and not only one, many! And not like *International Herald Tribune*, so extremely biased towards the Western general and the United States, its country of origin, in particular.« – J. Galtung, prav tam, str. 20.

¹² Many Voices, One World, prav tam, str. 157.

¹³ Many Voices, One World, prav tam, str. 158.

je dosledno uporabljena v strukturiranju informacij. Vednost in »modrost« skrivnostne državne birokracije sta predmet nenehnega novinarjevega sporočanja anonimnim, nevednim posameznikom v atomizirani množici. Zgodovinsko-filozofska kategorija velikih zgodovinskih osebnosti, ki sovplivajo na zgodovinska dogajanja, se v množičnih medijih spreminja v karizmo tudi tistih osebnosti, ki jih bo kaj kmalu prekril prah zgodovine.

Pozornost novinarjev je usmerjena na dogajanje v vrhovih držav, strank, interesnih skupin. Predsedniki vlad ali strank imajo na razpolago vse strani dnevnikov in neomejen čas v elektronskih medijih. Hierarhija velikih sil, konfrontacija dominantnih tokov, enosmernost toka Sever-Jug se kažejo tudi ob poročanju o osebnostih. Struktura informacij je piramidasta: ljudske množice vidijo samo dogajanja v vrhovih, v centrih odločanja; temeljni družbeni ravnini je posvečena večja pozornost le ob volitvah ali socialnih nemirih. To je podoba sveta, ki nam jo podajajo množični mediji; vidimo vrh ledene gore, vse drugo pa zastira siva gladina, »umazana«, amorfna površina morja.

To konstrukcijo družbene stvarnosti množični mediji opravljajo »zavestno«: pozornost javnosti bude »resnično pomembni dogodki«, velike osebnosti, dramatičnost dogajanja, velike mednarodne krize in konflikti, problemi miru in vojn – vendar vse skozi prizmo gledališčenega žarometa, ki osvetljuje svetovni oder državnikov in herojskih osebnosti. To družbeno dramo pa institucionalizirajo »oblastniški« simboli (Duncan), ki *konstituirajo* tudi družbeni red. Množični mediji »ustvarjajo« in vzdržujejo oblastniške simbole in tako opredeljujejo neko novo medsebojno komunikacijsko strukturo (odnose nadrejenosti in podrejenosti). V imenu te transcendentalne moči strukturirajo neko drugo »stvarnost«, stvarnost odtujenega človeka, ki si ne more povrniti svojega generičnega bistva.

Od vseh redukcij kompleksnosti, ki jih »producirajo« množični mediji, je ta za človeka morda najbolj usodna.